

This paper was read before the M. P. Research Society on 1-2-1948. It relates to a family drawn from Konkani which drifted from priesthood to battlefield in a single generation. Ramaji Narayan Kolhatkar though a Deshmukh in Konkani was a saintly person. He was treated as a priest by the Bhonsla family but Ramaji's two sons viz. Bhaskar Ram (younger), and Konherpant made their name in history. Bhaskar Ram, led Bhonsla forces to Bengal and Orissa but was treacherously murdered in Bhonsla's third expedition in 1744 along with his 21 devoted Sakhis, by Ali Verdi Khan, the Nawab of Bengal. The latter triumphed for the time being but he was ultimately compelled to sue for peace. In dejection, Konher Ram left the Raj, as also his son Baboorao though the latter rendered valuable services to the Peshwas in the north. Other heirs followed but they do not impress.

१. हा निबंध मध्यरात सभासत मंडळापुढे दिनांक १-२-१८४८ ला वाचण्यात आला.

Raghaji I conferred on Bhaskar Ram's son, governorship of Berar but it did not remain long in the family. The local branch began to decline in course of time and today only one direct heir is left but he is leading an indifferent life. The Bada and belongings have long disappeared.

* * *

कुटुंबाचा गोंधळ आहे की, कथापूरातील एक अस्पष्ट मोठ्या घराण्याचा इतरांपेक्षा आजगिरीची गोष्टी करणी जेवढी माहीत आहे त्याचप्रमाणे १०-१२ थोडा नागपुरच्या एका ताम्ब्याच्या घराण्याचा शिंद्यामन्या घुस्पाकडून लिहिलेला आढळलाच; परंतु या कुटुंबाचा मूळ भाव असली त्याच्या व्यस्त अवस्थेत आहे. मोठ्यांचे मूळ या अस्पष्ट रीतचालीवर कोणा प्रामुख्याने करणीभूत झाले असेल, तर ते कोणतेही ठरले नाही. या घराण्याबद्दल आज कोणीही इन्स्टिट्यूट वाडी संभाळून नाही. या कुटुंबातील दोन एक मुलगा दुसऱ्याचा एक त्याच्याच घुस्पाकडून कुटुंबात दत्तक गेला, त्याच्या कुटुंबाबद्दल माझे आज थोडी इच्छा आहे. या लेखाला विशेष आकार नागपूरकर मोठेले यांचे कागदपत्रांक (मुद्रः) पत्र नं. १ चा न्याहे' या हकीकतीत या कुटुंबाच्या राजकीय कामगिरीचा कुटुंबाच्या कथापूरापुरताच उल्लेख आला आहे.

२. या घराण्याचे मूळ पुरुष रामाजी नारायण हे होत. यांचे कोल्हाट-कर हे उपनांव 'कोळथरे' या मावळामध्ये पडले आहे. कोळथरे हे दापोरी तालुक्यात असून त्याची हद्द के. लोकमान्य टिळक यांच्या निवासभावात

१. याशिवाय नागपूर शिंद्याचा इतिहास व गुप्ते वखरे यांचाहि थोडा उपयोग केला आहे.

२. मास्करराम कोल्हाटकरांच्या राजकीय कामगिरीचे विवरण श्री अश्वय १९४८ नंतर केले आहे.

सांगून आहे. या गावातील एक साक्षी कुटुंब नाम या नांवाने प्रसिद्ध होतं. त्यांचेही एकलव्य जैशे मिळेल. हा गाव रत्नागिरीपासून चार कोनांवर आहे. जेथे वेधे घेतात यांना दोळथरकर नाम असं म्हणू लागले. पुढे काम हे उत्तरपद गळाले, असं पंडित नेहरू यांच्या नांवातील 'कील' हे उत्तरपद गळाले.

१. रामा जीला पांडवगड, प्रांत वाई, येथील वतनदारी होती व देशमुखीहि होती. त्याला शेथे देवनी नाव लागत असे. वाईत भोवत्या नदीन तोरावर गैवसहाचे पाला बापुजी, परसोबा/न साबाजी भोसले हे बंधुसम घटस्थापना गृहा गृहत असत. वतनावर बात असता रामाजींना येथे अक्काप होई. तेव्हा हे भोसले कुटुंब रामाजीस स्वयंभवासाठी साधसंग्रहाम येई. या योदाने भक्ताने दोन कुटुंबांचा एवढा दंड लागला. एकदा स्वयंभवा भोसलाचा कुटुंबातुदा लुटून घेतले. रामाजीने आत्मीने हवयाकडे पाऊन त्या वेळी स्वयंभवाची इली व १००० रु. दंड भरला. त्यासाठी रामाजींनी स्वयंभवाची चौकसत विकली, परंतु आपल्या घरोव्याच्या माणसाना सोडवून आणले. एवढेच नव्हे तर त्यांना गैवसहावरून पांडवगडातील घेऊन आले व आपल्या वतनांतून पुरेसे पन्नास देऊन घरदार करून दिले. भोवत्यानीहि यांना आपली उपाध्यायकी दिली. बापूजी भोसले यांचे चिरजीव विंदाजी यांच्या रत्नीच्या पोटात दोन बंधूंसून सळ होत, ते बाहेर येईना. दामुळे विंदाजी फार चिंताग्रस्त असत. रामाजी हे साक्षादकारी पुरुष असत. त्यांना भोवत्यानेंदाची उपासना असे विंदाजीच्या पत्नीने त्यांचे तीर्थ नियमाने व अर्द्धापूर्ण अन्तःक्षणाने घेणे सुरू केले सळ बाहेर आले व भोवत्याच्या कुपत हा योग आता म्हणून मुक्ताचे नांव 'रावन' (रथोजा) असं ठेविले (इ. स. १६९०). रामाजींनी वर पुनः प्रसाद म्हणून आपल्या निरव्य पूजनीन श्रीराम-नंदाची मूर्तिहि अंशजीस दिली ती नागपूरांत भोवत्यांच्या देवघरांत अमलकाचा तिर्थाळा १८५४ साली उपरोक्त लेखाचे लेखक बापुजा जोषाजी यांनी द्या आहे. भोवत्यांना राजवाडा १८६४ साली जळाला त्या वेळी ते विनायक व मराठे यांचे बडिलानी हिन्याचे पंचा-

१. देवघराच्याप्रमाणे हे फितवत बाक्य आहे हा प्रसंग आहे.

यना मोवळें नेसून काढल्याचें 'कै. विनायकरावांनी' मया सांगितलें. परंतु हा मूर्ति काढली आि नाही, हें मो विचारलें नाही.

४. औरंगाजेब बादशहा वारल्यावर जेदा शाहूमहाराज मोगलांच्या कैदेतून सुटून आपल्या मुलवांत यऊं लागले, तेव्हा सातत्याजवळ रामाजी कोन्हेरकर हे स्वतःचा पयष्ठ पुत्र कोन्हेरपंत व रघूरां दास घेऊन शाहूस भेटले. त्या वेळीं रघूरांचे वय केवळ १० वर्षांचे होते. तिष्ठत कोन्हेरांनी टो र. या नांवाचे गृहस्थ शाहूचरोर कैदेत होते. त्याच्या कन्येवर महाराजांचे स्वतःच्या मुलीमारणेचे प्रेम होते. तांकरा कोन्हेरराम दास दिव्यामुळे कोन्हेरराम हे महाराजांचे 'खावई' झाले. त्यामुळे त्याचे सातत्यास जे जे भले होत अस, ते रघूरांकाहि आपल्या बरोर नेत. रघूरास अचतारी पुरुष समजण्यांत येई. त्यामुळे त्याच्या शोभेक भले एतारे पद मिळाले, अशा कोन्हेररावाची इच्छा होती. कोन्हेरपंताचा गोविंद खंडो याचाहि आश्रय होत गेला. अनुकूल वेळ येताच कोन्हेररामाना गोविंद खंडोमाकत महाराजाजवळ रघूरांसवंचा गोष्ट काढता इकडे रघूरांचे सुखे काढावी हे चन्हाडांत सेनासहच होते, परंतु त्याच्या होतालासी जो मुलुप होता, त्याच त्यांच्याविषयी सोकांत व राख्यांत असतोच होता. तेव्हा त्यांचेऐवजी रघूरांस सेनासहचदाची वस्त्रे घाची असा विचार झाला व त्याच्या भिटीवांनीहि अनुमोदन दिले. परंतु शाहूमहाराजास शंका आली की, चुक्ये पुढे एक सल्यास जड जाईल, म्हणून कोबीरां रघूरांच्या वर्तनावरून जाणीव घावपास हवा होत. कोन्हेरराम पुढे आले व त्यांनी महाराजांची खात्री करून दिली. याउपर कुटुंबास एलादी सोयीची अशी राहण्यास जागा अशी अशी महाराजां कोन्हेररामानी विनंती करता

१. कै. विनायकराव हे सला ११ वर्षांच्या वयांत १९४४ सालीं भेटले. त्यांचा जन्म २४ जानेवारी १९५३. ते बी. ए. हात व त्यांनी पुनर्विवाह केला होता. ते बाढघाववळच राहत व बडोळ उराम बंदिक होते. त्यांना विस्मृति येत पालकी होती. हिऱ्याचे पंचायतना-बद्दल औरंगाबादकर सावतात (सडन रेकार्डचा तबकल).

देऊर (सातान्यासमून ३ कोसावर) हा गाव पेशवंपरा मोकासा देण्यात आला. रघूजीस सेनासाहेबपदाची वस्त्रे देण्यांत आली. त्याचबरोबर मानलेले जावई कोन्हेरराम यांसहि कांहीतरी योग्य असे वांदण याचे म्हणून त्यांस रघूजीची 'मुजुमी' देण्यांत आली.

५. यानंतर रघूजी बऱ्हाडांत गेले व पूर्वोक्तनेप्रमाणे काऱ्हाजी यास कैद करून त्यास सातान्यास स्वाता केले. रघूजीला चांदा, छत्तीसगड व बंगाल येथे मराठ्यांचा अंमल बसविण्याची आज्ञा झाली. त्यांचे बरोबर कांही सरदारसरकरासहि देण्यांत आले व कोन्हेरराम आणि त्यांचे धाकटे वंधु भास्करराम रघूजीबरोबर आले. कोन्हेरराम यांस दोन पट्टे मिळाली. एक मुजुमीचे व दुसरे दिवाणगिरीचे. भास्करराम यांस सेनापतीचे अर्थात् बखीगिरीचे पद देण्यांत आले. कोल्हटकरांनी आलेले मोठ्याचे उपाध्येक मिळमट जोशी यांचेकडे सोपविले. हेच के. अण्णासाहेब राजोशाप्ये यांचे मूळ पुरुष होत. प्रत्यक्ष देव्हान्यांतील घुजा विठ्ठलनाथभट्ट रहाळकर यांचेकडे देण्यांत आली. यानंतर भास्करराम कोल्हटकर छत्तीसगड व बंगालांत गेले. बंगालांत त्यांनी शिगूम (वीरभूमि) रथ छावणी केली. बंगालच्या नांदेवर असता छत्तीसगड घेतले. कोन्हेरराम हे

१. हुस्लीचे नामपूरकर भोसले घराण्याचे प्रमुख श्रीमंत 'जे रघूजी महाराज यांस 'राजा ऑफ देऊर' ही पदवी चालू आहे. त्यांचे उत्पत्तिहि त्यांसच मिळते.

२. मुजुमी-मुजूमदाराचे काम. वपतरचे हुकूम सर्वेरे लिहिणे उपाध्याया हिमोबावर 'मोर्तव सूद' ही निशापी लिहिणे, हे होते. हा दवा पंतप्रमाणासारखा आहे.

३. या कुटुंबासंबंधी वर माहिती आली आहे.

४. या कुटुंबाचे श्री. नारायणराव उर्फ नानासाहेब रामचंद्र हे आजचे (१९४८) प्रतिनिधि असून त्यांना कलापारडी (त० रामटेक) हा गाव मोकासा आहे. (हुस्ली मोकासा नाहोसा झाला आहे, हे सांगणे नको. १९५९)

सद्यो...९

रघुजीकरोवर दयाका व गयेकट गेवे. या सगळे घटना १७४२ सालच्या होत. भास्कराच्या सारख्या ईगाख्यात विशेषतः ओडीसांत स्थान्या व चकमकी हांत. त्यामुळे अलीवर्दीखान सगदी वास्तून गेला. तेव्हा भास्कराच्या काटा कगाहि करून काढाया म्हणून त्याने भास्कराच्या काटा घेतले व त्याच्यावर टरविले. ते सर्व जवानक घडानक इतिहासाच्या या-सि सुपरचित आहे. मोडक्यात गजबग्याचे म्हणजे भास्कराच्या अलीवर्दी-खानाने सामोवनाची गोळणी करणाऱ्या मिथाने आपल्या भेटीत ते को बाविले मन-काय येथे त्याने स्वयंताकरता एक मोठा तंबू उभारून घेतला. भास्कराचे यान संधार घेत होता. तेव्हा अलीवर्दीखानाचे दोन शी काण्यास आलेले गुस्ताफाखान व यान वीरान यांना अनुक्रमे गुस्ताफाखान व गंगेचो दायज घेतली व त्यास जोडास टनाफटका होकार नाही म्हणून राखी दिली. तराई भास्कराचे अस्त्राचे वेडावय गेला नाही. त्याने आपले पाठीमागे म्हणून २१ सत्सज उभार आपले प्रोवर भेटी-या जागी घेवे. भास्कराचे तंबूचे भाग गोभताचे पूर्व संकेतप्रमाणे अस्त्राची-या-नाने तेथील कडातीत लवधून देवतेच्या सगळ्या सैनिकास इशारा केल्या व देव्याचे तगाचे काढून त्याकाण्यास लागिले जिघाई भास्कराच्यावर तुटून पडले व एरुच गदारील गेला. भास्कराच्या आणि त्याच्या सगळ्यांची निधुणपणे कत्तल करणांत आली. यावेळी भास्कराच्याची स्त्री गजदर होती. तिला एक पठाणाच्या कावकीने डोला करून काणीस रवाना केले. प्रथम गयेंत व नंतर काणी देथे तिला देवण्यांत आले. ताईना काणीत पुनः गेला व त्याचे नांव काशीराय असे देवण्यांत आले. पुढे भास्कराच्याच्या खुनाच्या व रवाच्या सगळ्यांच्या हत्येचा सूड रवाचा म्हणून स्वतः रघुजी बंगाल्यांत वास्तून गेला. शेवटी पुनः चौथ्यांदा त्याने आपले पुत्र जानोजी व मुषोजी यांस पाठविले. अलीवर्दीखानहि स्वंगल होता. तेव्हा त्याने वहाचे वोलणे सुरू केले. १७५१ साली ओडीसा प्रांताचा कारमार व बंगाल बिहारबदल १२ लक्ष रुपये वार्षिक लंडणी (चौथ) देण्याचे कबूल केले इकडे घोरत्या बंधूच्या भास्कराच्याच्या निधनामुळे अतिशय दुःख झाल्याने त्याचे मन नानापुर राज्यांत रहावयास तयार होईना. रघुजीने

त्याला स्वतःला १५ हजार रु. ची बऱ्याचाने वहागिरी दिली व दिवाय स्वारी शिकारीचा स्वर्ण देण्याचें कबूल केले व तशी सनद करून दिली. हे कुटुंब पातूर येथे रहात असे, असे गोविंदाचे अभ्यासू श्री. सहस्रपुढे म्हणतात. हे जर सरे असेल, तर त्याच गावीं राहात असलेले उत्तर भोसलेकाशीन विठ्ठल बल्लाळ मुंगेश हे याच पातुरास कसे उदयास आले, हे समजून घेण्यासारखें आहे.

असे. पुढे भास्कररामाची स्त्री ताई हिच्या नांवाने बऱ्याचचा सुभा चालत होता व तिच्यासकल कृष्णाजी गोविंद हे कारभार करित. यांचे आरनांव कोणीच न दिल्यामुळे यांचा पत्ता लागत नाही.

६. कोन्हेरराम हे शोकाकांत होऊन त्यांनी चाईकटे जाण्याची रघूजीला परवानगी मागितली. रघूजीने त्यांचे समाधान करून पाहिलें, परंतु त्यांची उदासीनता जाईना. कोन्हेरराम यास बाबूराव, गोविंदराव, लक्ष्मणराव व प्रळयंतराव असे चार पुत्र होते. यांच्या नांवाने रघूजींनी ४० हजार रु. सोलीनाची नेमणूक करून दिवा व याशिवाय सग्नकाचे प्रसंगीहि मदत देण्याचें कबूल केलें. ही सनद १७५२ इ. त करून दिली. बाबूराव कोन्हेरराम हकटे राहिले. बाकीचे बंधू आपापल्या गांभीं परत गेले. बाबूरावांनी मुजुमीची पहिलाट काढी दिवस केली. हे स्वारीवरहि जात. पुढे तत्पत्र विषदल्यामुळे मुसतीच सत्सामसलत देत. रघूजीचा मृत्यु

१. मार्गतर मी १९५३ साली पातूर नवापूर येथे जाऊन आलों. तत्पूर्वी डॉ. पराब्रमे, विठ्ठल बल्लाळचे वसव यांचेशी पत्रव्यवहार व भेटी गोष्टीहि केल्या. पातूर येथे ताईचे बावर म्हणून आणहि प्रसिद्ध आहे, ही माहिती मला पातुरास मिळाली. येथे बाळगांत रामपंचायत-नाचा मोठा देव्हारा आहे.

२. बाबूराव कोन्हेर हे पुढे उत्तरेच्या राजकारणांत पडले व यांचा व गणेश संजाजी खांदेकर यांचा स्नेह जडला. नंतर पुढे ते साखी प्रांताचे मुखेदार झाले. ठिकठिकांच्या कारभाराची त्यांची अनेक पत्रे आहेत. पत्रव्यवहारांतून असा सूर निघतो की, त्यांना नागपुरकार मोसत्याचें राजकारण पडत पडत नव्हतें.

१७५५ त झाला. त्यांच्या ११ व्या दिवशी एक सोम्याची चवरी बाबुरावाक देण्यांत आली. बाबुरावांच्या सेवेची जेव्हा आज्ञा खुंटली तेव्हा त्यांचे एक बंधू बळवंतराव दांडे बगळ केले व त्यांच्या स्वतःच्या नांवाने सालीना १० हजार रु. च्या उत्पन्नाची सनद करून देण्याचें त्यास आधीच दखलिलें, परंतु त्यांनी बाबुराव सोडून उर्वरित चौथा बंधूच्या नांवाने सनदा रहाव्या म्हणून आज्ञा घेतली व त्याप्रमाणे १७५७ साली सालीना ५० हजार रुपयांची सनद करून देण्यांत आली. एवढें झाल्यावर बळवंतराव मुजुर्गी करून लागले परंतु पुढे दिवाण पुरुषोत्तम चोरवडे यांचें राज्यंत घनस्थ बांदू लागल्यामुळे बळवंतराव मग पडले. तेव्हा बळवंतराव यांनी विचार केला की, "अशावे कोणे दिवशीं खासतीस धवका वसूल वजिल्यांचे नांवस दपण लागेल. हें नमजून हें न दखलितां श्रीमंतसाहेबास जागेचा बहाणा करून देशी जाण्याविषयी विनंती करून आज्ञा घेऊन कारभारमंथारें मध्य सोडून देशी रवाता आले. तो पुन्हा नागपुरास आले नाहीत." नेमणुकी-पेकी पेंवज मान देशी पाठविण्यांत येई. हें सुधोजीपर्यंत चाललें. पुढे साही दिवस द्वितीय रघुजीनेहि कुटुंबाचा मान टेविला. त्याचप्रमाणे काशीराव भास्कर व त्याचे पुत्र भास्कर रामचंद्र व कुण्ठराव असे तो त्यांचाहि हत्ती पालली, डेका निशाज बगैरे मराठय मिमवीत होते. रामचंद्र बांना अंतर्वेदीतीलहि सुभेदारी होती. ती १८२९ पावेतो चालली. पुढे मृत मिळत नाही.

७. कोन्हेसामचें कयासुत वर बळवंतरावापर्यंत आलें आहे. त्यांचे पुत्र विवाजी यास द्वितीय रघुजीने पत्र पाठवून १७८६ साली इकडे आणलें. त्यांना १८०० रु. सालीना व पालण्याच्या खर्चामासाठी बऱ्हाडांतील मोडवगड हा ३०० रु. वार्षिक उत्पन्नाचा साव देऊन त्यांना नागपुरांत ठेवले. या शिवाय राज्यांतून लग्नप्रसंगीं बगैरे विपुल मदत होत

१. यांच्या संबंधी १७९१ त 'मागील प्रहर रात्रीं जिवाजीपर्यंत कोल्हटकर यांचे घरस (डि० रघुजी) येले' असा वल्लेख सापडतो. बौल. सं. पत्र २९७.

असे. असे १८१५ इ. पावेतो चालले. द्वितीय रघुजीच्या मृत्यूनंतर आपासाहेबांनीहि चालविले. आपासाहेबांनंतर इंग्रजांच्या हातीं सर्वे राज्याची सत्ते आली तेव्हा ६०० रु. नगदी नेमणूक व ३०० रु. चा माव एवढेच राहिले. हे १८४४ पर्यंत चालले. तृतीय रघुजी कांही जादा नदत करीत. १८४४ साली भगवंतराव पत्रणजीस यांच्या शिफारसीवरून त्यांची नेमणूक प्रद शाही व मुत्सद्दी म्हणून नगदी ६०० रु. वार्षिक नेमणूक कायम राहिली. त्यांचे पासून कामाविशींचे काम येण्यांत आले. तृतीय रघुजी निवृत्त्यावर ४-६ महिने पार पडले. परंतु पुढे कमिशनर इंग्लिश यांनी बापूजीकडून वृद्धपणामुळे काम होऊ शकत नाही, या तयारीवर त्यांना काढून टाकले. बापूजी १८७९ साली वारले. त्यांचा मुलगा रघुनाथ हा १८८९ साली होता. तो पुढे केव्हा वारला हे माहीत नाही. रघुनाथला दोन मुलगे, पैकी एक गणेश हा उपाध्येकडे दत्तक गेला. हेच गृहस्थ पुढे अण्णासाहेब उपाध्ये म्हणून नागपुरांत प्रसिद्धीस आले. याचा लेखकाने यांगले पाहिले आहे. हे गृहस्थ बरेच वृद्ध म्हणजे ८४-८५ वर्षांचे होऊन नागपुरास ४-२-१९१६ रोजी वारले. त्यांना पुढे नसल्यामुळे त्यांनी रघुनाथ उर्फ भाऊसाहेब यांस दत्तक घेतले. हा गृहस्थ १२-८-१९२० रोजी वारला. अण्णासाहेबांच्या नूत कोल्हटकर कुटुंबांतिक चंभु बाबूराव व त्यांची बहीन सर्वेसाई ही होती. सर्वेसाई बापटाकडे गेली. बाबूरावाचा मुलगा कृष्णराव हे कांहीच उत्पन्न न राहिल्यामुळे व त्याहादि नमुलांत गेल्यामुळे नुसत्याच्या आध्यात्माच्या आर्थास वेळून राहू लागले. पुढे अण्णासाहेब गेले. दत्तक भाऊसाहेबहि गेले. तेव्हा कृष्णराव कौटन मार्केटमध्यें उदरपोषणार्थ दलाली करीत असतात. हल्ली म्हणजे १९४४ साली त्यांचे वय सुमारे ४५ वर्षांचे आहे. यांचा वडा हल्लीच्या नेदशाळेजवळ असे. त्यांचा कांही भाग त्यांनी त्या संस्थेन दिला. दुर्दैवाने त्यांनाहि संतति नाही. कोटे भास्करराम किंवा कोन्देरराम कोल्हटकर व कोटे दुर्दैवाच्या फेऱ्यांत सापडून अगतिक म्हणून कारावाची दलाली करणारे, त्यांचे वंशज कृष्णराव. हे पाहिले म्हणजे एक तर 'काव्य

१. डॉ. के. ए. दप्तरी यांचे घराजवळ बापटांचा वाडा आहे.

तस्यै नमः' असे म्हणावेत वाटते किंवा स्वसव्याची तहान तुमच्याने मागत नाही, असेहि म्हणावेत वाटते. नाही तर ईश्यांच्या सव्यांत या पराक्रमी व अक्कल दर्जाच्या कुटुंबाची अशी वाताहत साली नसली. नामपुरांत कोणी पराक्रमी कोळटकर होऊन गेले हे देणील कोणास ठाऊक नाही, पण त्यांच्या नामपुरातील ठावटिकावाषिण्या कोण सांगू शकणार ! मलाच तर कोणी कोळटकरांचे वंशाब नामपुरांत आहेत किंवा नाहीत हे हुबहुन काढण्यास कोण प्रयास पडले !

१. हा निबंध मी १९४८ साली वाचला. त्यानंतर श्री. कृष्णराव यांच्या बार्दचीहि माझी गाठ पडली. कुटुंबातील जुने कागदपत्र त्यांना तरी कदाचित् माहित वसवील म्हणून विचारले तर त्यांना काही सांगता आले नाही. "उपाध्यायांच्या गणशतीच्या देवळांतील तळपरांत कांही अडकळ पडली आहे" असे ती बार्द म्हणाली, ती सोधून पहा, म्हणून मी कृष्णरावास विनंती केली, पण ते तळपरा इतके भीतिप्रद आहे की तेथे जाणे अशक्य आहे असे ते म्हणाले.